

KRZYSZTOF MODRAS OP

KORAN A TRADYCJE RELIGIJNE „LUDZI KSIĘGI”

Na Półwyspie Arabskim na przełomie VI i VII wieku dochodziło do wymiany kulturowej i konfrontacji religijnej, zwłaszcza z wyznawcami judaizmu i chrześcijaństwa. Muhammad zetknął się z nimi w trakcie swoich wczesnych wypraw handlowych do Jemenu i Syrii, a także w późniejszym okresie, już po powstaniu islamu, w czasie pobytu w Mekce i Medynie. Nie dziwi więc fakt, że porównawcza analiza treści Koranu wykazuje pewne podobieństwa, ale także różnice w stosunku do wcześniejszych tradycji religijnych „ludzi Księgi” (*ahl al-kitāb*)¹. Terminem tym zostali określenni wyznawcy religii odwołujących się do Abrahama, które przed islamem otrzymały Boże objawienie i zachowały monoteizm. Koran zalicza do nich w pierwszym rzędzie żydów i chrześcijan². Święta Księga islamu zachęca do

Dr KRZYSZTOF MODRAS OP – adiunkt Katedry Dialogu Kultur i Religii w Instytucie Kulturoznawstwa na Wydziale Filozofii KUL; adres do korespondencji: ul. Droga Męczenników Majdanka 70/3, 20-325 Lublin; email: modras@gmail.com

¹ Paralelizmy te zebrał i omówił np. J. Charteris: *Parallelism Between the Qur'an and Judeo-Christian Scriptures*. http://wikiislam.net/wiki/Parallelism_Between_the_Qur'an_and_Judeo-Christian_Scriptures [dostęp: 10.03.2013]. Na temat studiów porównawczych Koranu i Biblii oraz różnych metodologii zob. Muhammad Mustafa al-Azami. *The History of the Qur'anic text: From Revelation to Compilation: A Comparative Study with the Old and New Testaments*. Leicester: UK Islamic Academy 2003. Na temat teologii Koranu zob. J. Nosowski. *Teologia Koranu. Wykład systematyczny*. Warszawa: ATK 1970.

² Uczeń muzułmański dyskutowali na temat przynależności do „ludzi Księgi” wyznawców innych religii, takich jak sabiejczycy (Sura 2,62; 5,68-69), zaratusztrianie, buddyści i hindusi. Na temat „ludzi Księgi” zob. D. De Smet. *Gens du livre*. W: *Dictionnaire du Coran*. Sous la direction de Mohammad Ali Amir-Moezzi. Paris: Robert Lafont 2007 s. 367-369 oraz I. Goldziher. *Ahl al-kitāb*. W: *First Encyclopedia of Islam 1913-1936*. Leiden–New York–öln: E.J. Brill 1993 vol. I s. 184-185. Na temat sabiejczyków zob. G. Gobillot. *Sabéens*. W: *Dictionnaire du Coran* s. 777-778.

ich uprzejmego traktowania oraz do uznania ich objawień jako pochodzących od jednego Boga: „Uwierzyliśmy w to, co nam zostało zesłane, i w to, co wam zostało zesłane. Nasz Bóg i wasz Bóg jest jeden i my jesteśmy Mu całkowicie poddani [*muslimūn*]” (Sura 29,46)³.

W ocenie wzajemnych wpływów w dziedzinie pism religijnych orientaliści i uczeni muzułmańscy mają różne podejścia metodologiczne. Zachodnia krytyka historyczno-literacka szuka źródeł, które stanowiły bazę do powstania Koranu⁴. Muzułmanie natomiast uważają Słowo Boga i Jego Księgę za dzieło ponadczasowe i pochodzące bezpośrednio od Niego⁵. W ich opinii, podobieństwa do innych Ksiąg Świętych potwierdzają istnienie jednego objawienia, przeznaczonego dla całej ludzkości, a ujawnianego w różnych etapach w historii świata. Ostatecznie uzyskało ono swoją pełnię w Koranie, który został zesłany zarówno jako „pieczęć” objawień, jak i „oczyszczenie” zniekształconej przez ludzi prawdy Bożej przekazanej w poprzednich pismach. W związku z tym „ludzi Księgi” zaprasza się do wypowiedzenia „słowa jednakowego” dla obu religii, którym jest wyznanie wiary w jednego Boga, bez dodawania mu jakichkolwiek współtowarzyszy⁶. W przypadku odmowy ze strony „ludzi Księgi”, wyznawcy islamu powinni pozostać wierni swojej religii i oświadczyć: „Bądźcie świadkami, że my jesteśmy całkowicie poddani [*muslimūn*]!” (Sura 3,64).

1. NIEPOWTARZALNOŚĆ KORANU

Zarzuty skompilowania Koranu z wcześniejszych źródeł pojawiły się już na początku misji Muhammada ze strony jego przeciwników. Gdy Prorok islamu zaczął głosić zasady swej nowej religii w Mekce, został oskarżony,

³ Tekst polski Koranu jest cytowany według tłumaczenia J. Bielawskiego: *Koran*. Warszawa: PIW 1986. Do konsultacji tekstu arabskiego użyto wydania ‘Abdullah Yūsuf ‘Alī. *The Meaning of the Holy Qur’an*. New Edition with Revised Translation, Commentary and Newly Compiled Comprehensive Index. Beltsville, Maryland: Amana Publications 2008.

⁴ Na temat zachodnich badań nad Koranem zob. A. Rippin. *Western scholarship and the Qur’ān*. W: J.D. McAuliffe. *The Cambridge companion to the Qur’ān*. Cambridge: University Press 2006 s. 235-251.

⁵ Na temat roli Koranu w życiu muzułmanów zob. I. Mattson. *The Story of the Qur’an. Its History and Place in Muslim Life*. Oxford: Blackwell Publishing 2008.

⁶ Zob. List 138 skierowany przez muzułmanów do przywódców chrześcijaństwa za pontyfikatu Benedykta XVI z okazji zakończenia Ramadanu, 13 października 2007: A. Skowron-Nalborczyk, S. Grodź. *Jednakowe słowo dla nas i dla was. List 138 uczonych i zwierzchników muzułmańskich do przywódców chrześcijaństwa*. „Więź” 591:2008 z. 1 s. 31-54.

że opierał się na dawnych tradycjach. Przypuszczano, że miał ziemskich nauczycieli, którzy pomagali mu skomponować głoszone przezeń wersety. Muhammad bronił się, twierdząc, że nie są to stare baśnie, ale ukryte tajemnice, które zostały mu objawione bezpośrednio z niebios. Oto jeden z takich tekstów, który pokazuje konflikt, jaki zaistniał między nim a Mekkańczykami:

Powiedzieli ci, którzy nie uwierzyli: „To jest tylko kłamstwo, które on wymyślił, i pomogli mu w tym inni ludzie”. I powiedzieli: „To są tylko baśnie dawnych przodków. On kazał je zapisać dla siebie i są mu recytowane rano i wieczór”. Powiedz: „Zesłał to Ten, który zna tajemnice [*al-sirr*] w niebiosach i na ziemi. On jest Przebaczający, Litościwy!” (Sura 25,4-6)

Nie powinno się wątpić, że Bóg mógł zesłać Księgę Muhammadowi, bo nigdy już to uczynił wobec „ludzi Księgi”. Dowodem na to, że Muhammad tego nie wymyślił ani nie skompilował z innych źródeł, miał być fakt, że był człowiekiem niepiśmiennym (*ummiyy*; Sura 7,157-158)⁷. Nie mógł korzystać z dawnych tekstów, bo nie recytował ani nie pisał przedtem żadnej księgi (Sura 29,46-48). Co więcej, to, co mówił, nie istniało dotąd w języku arabskim i przekraczało nie tylko jego zdolności, ale także wiedzę ziemskich nauczycieli. Nie do przyjęcia jest też zarzut, że nauczył go zwykły człowiek, bo „język tego, na którego oni wskazują, jest obcy, a ten – to język arabski, jasny!” (Sura 16,103). Komentując ten werset, *Tafsīr Ġalālayn*⁸ podaje, że obcy człowiek, do którego Muhammad uczęszczał, był chrześcijańskim kowalem. Al-Wahidi w *Asbāb al-nuzūl*⁹ precyzuje, że w Mekce było dwóch chrześcijańskich młodzieńców, Yasar i Ġabr, pochodzących z plemienia ‘Ayn Tamr, którzy wyrabiali miecze i umieli czytać pisma w swoim języku. Muhammad miał

⁷ Arabski termin *ummiyy*, użyty na określenie Proroka islamu, oznacza, że Muhammad nie był wykształcony w literaturze i ludzkiej wiedzy ani jej nie uzyskał za pośrednictwem jakiegś szkoły myślowej. Posiadał on wyższą mądrość i znajomość poprzednich Pism oraz stał się pośrednikiem nowego i uniwersalnego objawienia dla nieuczonych Arabów w ich własnym języku (Sura 3,20 i 62,2). Zob. ‘Abdullah Yūsuf ‘Alī. *The Meaning of the Holy Qur’an* n. 1132 do Sura 7,158.

⁸ *Tafsīr Ġalālayn* został sporządzony przez Ġalāl ad-Dīn al-Maḥālli w 1459 r. i dokończony przez jego ucznia Ġalāl ad-Dīn as-Suyūṭī w 1505 r. Komentarze do Koranu są dostępne na *The Tafsirs*. <http://www.altafsir.com> [dostęp: 10.03.2013].

⁹ *Asbāb al-nuzūl* (Okoliczności objawienia) zostały skomponowane przez ‘Alī ibn Ahmad al-Wāhidī (zm. 1075). Autor gromadzi w nich informacje dotyczące racji i kontekstu objawienia poszczególnych wersetów koranicznych. Dzieło jest dostępne na *The Tafsirs*. <http://www.altafsir.com> [dostęp: 10.03.2013].

czerpać od nich wiedzę dotyczącą innych religii. Maududi¹⁰ dodaje, że osoby, na które wskazywała tradycja w związku z tym werselem, byli niewolnikami nie pochodzącymi z Arabów. Towarzysz Muhammada miał znać Torę i Ewangelię i Mekkańczycy przypuszczali, że był on rzeczywistym autorem Koranu.

Wobec zarzutów sporządzenia kompilacji na podstawie dawnych pism Koran stawia wyzwanie Mekkańczykom, by przynieśli podobne do niego dzieło, ale z góry zakłada, że nie będą zdolni tego uczynić. Niemożliwość skomponowania takich wersetów ma być dowodem na Boskie pochodzenie Księgi:

A jeśli pozostajecie w wątpliwości wobec tego, co zesłaliśmy Naszemu słudze, to przynieście surę podobną do tego i wezwijcie waszych świadków, poza Bogiem, jeśli jesteście prawdomówni! A jeśli tego nie uczynicie – a wy nigdy tego nie uczynicie – to bójcie się ognia – a paliwem jego będą ludzie i kamienie – który został przygotowany dla niewiernych. (Sura 2,23-24)

Na podstawie powyższych tekstów zdefiniowano w islamie doktrynę o cudowności Koranu¹¹, która głosi, że żaden człowiek nie może go naśladować nie tylko w treści, ale także i w formie językowej. W opinii muzułmanów Koran nie jest ludzkim dziełem, ale jest rzeczywistym Słowem Boga, dosłownie objawionym Muhammadowi za pośrednictwem Gabriela. Dawne Księgi objawione, do których należą Tora i Ewangelia, uległy skażeniu (Sura 4,46; 5,13-15.41; 6,91)¹² i dlatego *sunna*¹³ zaleca muzułmanom ostrożną postawę w stosunku do obcych pism:

Przekazał Abu Huraira, że ludzie Księgi [żydzi] recytowali Torę po hebrajsku i ją tłumaczyli muzułmanom po arabsku. Na to Wysłannik Allaha powiedział: nie wierzcie ludziom Księgi, ale też nie okazujcie im niedowierzania, lecz mówcie:

¹⁰ Abū 'l-A'ālā Maudūdī (1903-1979) był uczonym i odnowicielem muzułmańskim działającym na terenie Indii, będących pod władzą Brytyjczyków (British Raj, 1858-1947), a następnie w Pakistanie. Jest autorem komentarza do Koranu *Tafhīm ul-Qur'ān*. Dzieło jest dostępne na: Sayyid Abul Ala Maududi. *Tafhīm al-Qur'an – The Meaning of the Qur'an*. <http://www.searchtruth.com/tafsir/tafsir.php> [dostęp: 10.03.2013].

¹¹ Ta koncepcja jest zwana *i'ğāz al-Qur'ān*. Zob. M.-T. Urvoy. *Inimitabilité du Coran*. W: *Dictionnaire du Coran* s. 419-420.

¹² Muzułmanie określają skażenie dawnych Ksiąg terminem *tahrīf*. Zob. Fr. Buhl. *Tahrīf*. W: *First Encyclopedia of Islam* vol. VII s. 618-619.

¹³ *Sunnę*, czyli tradycję Proroka, tworzą *hadisy* (opowiadania o Muhammadzie). Przyjmuje się sześć podstawowych zbiorów (*Al-Kutub al-sitta*), noszących imiona ich autorów: *Ṣaḥīḥ al-Buḥārī* (zm. 870), *Ṣaḥīḥ Muslim* (Muslim ibn al-Ḥaǧǧāǧ, zm. 875), *Sunan an-Nasā'ī* (zm. 915), *Sunan Abū Dawūd* (zm. 888), *Ḥāmi' at-Tirmidī* (zm. 892) i *Sunan ibn Māǧah* (zm. 887). *Hadisy* są dostępne online w wersji arabskiej i angielskiej na <http://sunnah.com> [dostęp: 10.03.2013].

„My wierzymy w Boga i w to, co nam zostało zesłane”. (Sura 2,136; Buḥārī 97,167; USC-MSA 9,93,632)¹⁴

W innym *hadisie* Muhammad przestrzega swych wyznawców, by nie zasięgali żadnych informacji u „ludzi Księgi”:

Według przekazu Ubaidullah, Ibn ‘Abbas powiedział: Dlaczego pytacie o cokolwiek ludzi Księgi, podczas gdy wasza Księga [Koran], objawiona Wysłannikowi Boga, jest nowsza? Czytacie ją jako czystą i nieznieskształconą, a tymczasem Bóg powiedział, że ludzie Księgi [żydzi i chrześcijanie] zmienili [*baddalū*] Księgę Boga i ją przeinaczyli [*ḡayyarū-hu*]. Napisali Księgę swoimi rękami i powiedzieli: „To jest od Boga”, by ją sprzedać za niską cenę. Czyż wiedza, która przyszła do was, nie powstrzymuje was od pytania ich o cokolwiek? Nie, na Boga, nigdy nie widzieliśmy nikogo z nich, by pytał się was o to, co wam zostało objawione! (Bukhari 96,90; USC-MSA 9,92,461)

W opinii muzułmanów zniekształcenie poprzednich pism przez „ludzi Księgi” jest przyczyną różnic, jakie obecnie istnieją między wersjami biblijnymi a koranicznymi. Koran został zesłany, by oczyścić dawne objawienia od skażenia i potwierdzić to, co było w nich prawdziwe. Muzułmanie są przekonani, że w przeciwieństwie do poprzednich Ksiąg Koran zostanie zachowany przed wszelkim zafałszowaniem (Sura 5,48; 10,37), i dlatego stanowi ostateczne objawienie Boże dla całej ludzkości. Jest on absolutnym kryterium prawdy, które pozwala ocenić również poprawność w przekazie poprzednich pism. To potwierdzenie prawdziwości polegałoby nie na dosłownym powtórzeniu opisów biblijnych, ale na przypomnieniu niektórych elementów z tamtych opisów i – jak można wnioskować z lektury Koranu – na przekazaniu ich moralnego znaczenia. Z dawnych historii w Świętej Księdze islamu pojawia się to, co wydawało się istotne dla nowego orędzia. Czytelnik Koranu odnosi wrażenie, że to orędzie można by wyrazić w stwierdzeniu, że w ostatecznym rozrachunku dobro zwycięży a zło zostanie unicestwione.

Islam, pomimo podkreślania niezależności Koranu od obcych wpływów, nie odrzuca zupełnie tradycji żydowskich i chrześcijańskich. Wśród *hadisów* jest grupa zwana *isrā’īliyyāt*, nie pochodząca od Muhammada, ale oparta na

¹⁴ Bukhari oznacza główny zbiór *hadisów*: *Ṣaḥīḥ al-Buḥārī*, cyfry zaś wskazują na księgę i numer *hadisu* zgodnie z oznaczeniami na <http://sunnah.com>. USC-MSA oznacza powszechnie dostępny zbiór tekstów muzułmańskich w języku angielskim zebranych przez Muslim Students Association, działającym przy the University of Southern California. Proponuje on inną numerację *hadisów*. Zob. np. *Hadith Collection*. <http://www.hadithcollection.com> [dostęp: 10.03.2013].

pozabiblijnych tradycjach „ludzi Księgi”. Tradycjoniści, czyli zbieracze *hadisów*, poszukiwali także takich tekstów¹⁵, by wyjaśnić koraniczne opisy odnoszące się do Żydów. Komentatorzy Koranu korzystali z nich, z tym że przyjmowali jako prawdziwe tylko to, co było potwierdzone przez tradycję islamu, a uznawali za fałszywe to, co było z nią sprzeczne. Ponadto miały one znaczenie drugorzędne w studiach nad *hadisami*, a tym bardziej nie były autorytetem w prawie islamskim.

2. WSPÓLNE TRADYCJE BIBLIJNE I KORANICZNE

Koran odwołuje się do wielu postaci biblijnych i wydarzeń z nimi związanych. Z osób znanych ze Starego Testamentu pojawiają się m.in. Adam i jego małżonka (Ewa), ich pierwsi synowie (Kain i Abel), Noe, Abraham, Józef Egipski, Mojżesz, Salomon, królowa Saby i wielu innych. Z Nowego Testamentu występują: Zachariasz, Jan Chrzciciel, Maryja, Jezus i jego uczniowie. Porównanie tych wspólnych tradycji religijnych pozwala na ustalenie motywów, dla jakich pojawiły się one także w tekstach islamu. Analiza paralelizmów, a zwłaszcza różnic w ich przekazie umożliwi po części sformułowanie odpowiedzi na pytanie, na ile Koran można uważać za zbiór tekstów i tradycji pochodzących z wcześniejszych pism religijnych.

A. ADAM

Wśród wspólnych tradycji biblijnych i koranicznych znajdują się przede wszystkim opisy stworzenia Adama, uważanego przez islam za pierwszego Proroka. Pojawiają się tam elementy znane zarówno z opowieści biblijnych, jak i z innych tradycji żydowskich. Koran twierdzi, że po stworzeniu pierwszego człowieka, Bóg polecił aniołom, by oddali pokłon Adamowi. Iblis, czyli Szatan¹⁶, odmówił wykonania polecenia i z tego powodu został wypędzony z raju:

¹⁵ Do nich należą np. towarzysz Muhammada, Wahb ibn Munabbih (655-732), nawrócony na islam Żyd z Jemenu Ka'b al-Ahbar (zm. 652), kuzyn i towarzysz Muhammada, Ibn 'Abbās (619-687) zwany Rabbi Arabów oraz biograf Muhammada, Muḥammad ibn Ishāq (704-767). Zob. M. Bar-Asher. *Isrā'īliyyāt*. W: *Dictionnaire du Coran* s. 430-432; M.S. M. Saifullah, Muhammad Ghoniem, Abu Hudhayfah & Khalid al-Khazraji. *On The Transmitters Of Isrā'īliyyat (Judeo-Christian Material)*. <http://www.islamic-awareness.org/Hadith/Ulum/israel.html> [dostęp: 12.03.2012].

¹⁶ Na temat zależności demonologii biblijnej i koranicznej zob. K. Kościelniak. *Złe duchy w Biblii i Koranie: wpływ demonologii biblijnej na koraniczne koncepcje szatana w kontekście oddziaływań religii starożytnych*. Kraków: Wydawnictwo UNUM 1999.

I oto powiedział twój Pan do aniołów: „Ja stwarzam człowieka z suchej gliny, z uformowanego mułu. A kiedy go ukształtuję harmonijnie i tchnę w niego z Mojego ducha, to padnijcie przed nim, wybijając pokłony!” I pokłonili się aniołowie wszyscy razem, z wyjątkiem Iblisa; on odmówił przyłączenia się do tych, którzy wybijają pokłony. Powiedział Pan: „O Iblisie! Cóż z tobą, iż nie jesteś z tymi, którzy wybijają pokłony?” On powiedział: „Ja nie będę wybił pokłonów przed człowiekiem, którego stworzyłeś z suchej gliny, z uformowanego mułu”. Powiedział: „Wychodź więc stąd! Jesteś przeklęty! I, zaprawdę, przekleństwo nad tobą aż do Dnia Sądu!” On powiedział: „Panie mój! Udziel mi zwłoki do Dnia, kiedy ludzie będą wskrzeszeni!” Powiedział: „Bądź więc wśród tych, którym dano oczekiwać aż do Dnia czasu oznaczonego”. On powiedział: „Panie mój! za to, iż sprowadziłeś mnie z drogi, ja będę im upiększał to, co jest na ziemi, i z pewnością wszystkich sprowadzę z drogi, z wyjątkiem tych spośród Twoich sług, którzy są szczerze oddani”. Powiedział Pan: „To jest dla Mnie droga prosta! Oto Moi słudzy! Ty nie masz nad nimi żadnej władzy, oprócz tych spośród błędzących, którzy pójdą za tobą!” (Sura 15,28-42)

Koraniczny opis upadku pierwszego człowieka nie odpowiada ściśle wersji biblijnej, jakkolwiek w obu tekstach jest on skutkiem podstępów Szatana. W islamie wynika on z nieposłuszeństwa, które człowiek okazał Bogu z racji jego zdolności do osądu i wolnego wyboru. Ta wolność pozwalała człowiekowi na ustalenie własnej skali wartości bytów w świecie stworzonym. Szatan popełnił błąd w swym rozumowaniu¹⁷. Porównanie z bytami w świecie materialnym doprowadziło go do pychy i do przeciwstawienia się Bogu, aniołom i człowiekowi. Sprzeciwiało się to też zasadzie jedności, zarówno ontologicznej, jak i moralnej, jakie Bóg, jedyny Stwórca, nadał we wszechświecie.

Charakterystycznym dla Koranu jest końcowy przekaz moralny, będący podsumowaniem opisywanego wydarzenia. Przypomina on pierwszą zapowiedź przyjścia Zbawiciela z Księgi Rodzaju (Rdz 3, 15), obiecującą człowiekowi przyszłe decydujące zwycięstwo nad Szatanem przez zmiażdżenie jego głowy. Potomstwo niewiasty zaś poniesie tylko częściową szkodę, symbolizowaną przez zmiażdżenie pięty. Również Koran podejmuje temat nieprzyjaźni między Szatanem i człowiekiem, ale obietnica zwycięstwa dla człowieka polega na tym, że otrzyma on prostą drogę w postaci objawienia Bożego, którym będzie kolejno: Tora, Ewangelia, a na końcu Koran. Zbawienie będzie polegało na dobrowolnym posłuszeństwie człowieka objawionym przez Boga poleceniom, czyli na przyjęciu postawy przeciwnej do nieposłuszeństwa okaza-

¹⁷ Tradycja islamska widziała w tym początek dedukcyjnej metody analogii, zwanej *qiyās*, stosowanej szczególnie przez muzułmańskich uczonych w prawodawstwie (*fiqh*). Zob. I. Zilio-Grandi. *Satan*. W: *Dictionnaire du Coran* s. 790-793.

nego Bogu przez Szatana. Widać to lepiej w paralelnym tekście w Surze 2,34-42. Podobnie jak w poprzednim fragmencie, również i w tym aniołowie otrzymują polecenie od Boga, by oddali pokłon Adamowi. Iblis z powodu pychy odmówił, a Adam z małżonką¹⁸ zamieszkali w Ogrodzie, w którym mogli jeść dowolnie owoce z wyjątkiem tych, które pochodziły ze wskazanego drzewa, by nie stać się niesprawiedliwymi. Szatan „spowodował, że potknęli się o nie, i wyprowadził ich z tego stanu, w którym się znajdowali” (Sura 2,36). Zostali wypędzeni z ogrodu na ziemię, gdzie zapanowała wzajemna wrogość. Bóg jednak, będąc miłosierny, zwrócił się (*tāba*)¹⁹ ku człowiekowi i dał mu „pewne słowa” (*kalimāt*; Sura 2,37), czyli obietnicę drogi prostej. Pójście po niej usunie lęk i smutek. Za odrzucenie Bożych znaków będzie natomiast kara wiecznego ognia. Tekst kończy się Bożą zachętą:

O synowie Izraela! Wspominajcie Moje dobrodziejstwa, którymi was obdarzyłem, i wypełniajcie wiernie Moje przymierze, wtedy i Ja będę wypełniał wasze przymierze. I bójcie się Mnie! Wierźcie w to, co Ja zesłałem, potwierdzając prawdziwość tego, co wy posiadacie; i nie bądźcie pierwszymi wśród tych, którzy w to nie wierzą! I nie sprzedajcie Moich znaków za niską cenę! I bójcie się Mnie! I nie ubierajcie prawdy w fałsz! I nie ukrywajcie prawdy, skoro przecież wiecie! (Sura 2,40-42)

„Ubieranie prawdy w fałsz” może być aluzją do błędnego rozumowania Szatana i jego upadku. W tym przypadku byłoby to ostrzeżeniem przed zniekształceniem przez fałsz prawdy objawienia, któremu w opinii muzułmanów nigdy nie uległy Tora i Ewangelia. Należy zatem potwierdzać to, co było w nich prawdziwe. Ci będą zbawieni, którzy pójść po prostej drodze, która swoją pełnię zyskała w ostatnim objawieniu przekazanym przez Boga Muhammadowi w postaci Koranu. Kto odmówi jego przyjęcia, będzie potępiony.

Paralelny do koranicznego tekst znajdujemy w żydowskim apokryfie *Życie Adama i Ewy*, zwany *Pokutą Adama*²⁰:

Wtedy Michał wezwał wszystkich Aniołów, a Bóg rzekł do nich: Chodźcie, pokłońcie się bogu²¹, którego stworzyłem! Michał pokłonił się jako pierwszy. We-

¹⁸ Koran nie podaje imienia małżonki Adama.

¹⁹ Ten sam termin w Koranie jest używany na oznaczenie nawrócenia człowieka z grzechów.

²⁰ R. Rubiniewicz. *Apokryfy Starego Testamentu*. Warszawa: Vocatio 1999 s. 29-39. Tekst został zachowany po ormiańsku, grecku i łacinie. Nie istnieje natomiast tekst oryginalny, który mógł powstać w I wieku po Chr. w środowisku żydowskim.

²¹ Tym „bogiem” jest Adam, uczyniony na obraz i podobieństwo Boga. Zob. *The Book of Adam*. <http://www.pseudepigrapha.com/pseudepigrapha/TheBookOfAdam.htm> nr 14 [dostęp: 13. 03. 2013].

zwał mnie [Szatana] i rzekł: Ty także pokłoń się Adamowi. Odparłem: Idź precz, Michale! Nie będę kłaniał się temu, który stał się później ode mnie, gdyż ja jestem wcześniej. Dlaczego miałbym się kłaniać jemu? (*Pokuta Adama* 14)²²

W apokryfie żydowskim jest inna racja odmowy ze strony Szatana niż w wersji muzułmańskiej. W Koranie przeszkodą dla oddania pokłonu człowiekowi jest gorszy materiał, z którego on został utworzony w porównaniu z Szatanem. W apokryfie natomiast godniejszy jest ten, kto był wcześniej stworzony. Tekst żydowski bardziej podkreśla podobieństwo człowieka do Boga, co zostało pominięte w Koranie, gdyż sprzeciwiało się absolutnemu monoteizmowi islamskiemu. Obie wersje natomiast zgadzają się odnośnie do konsekwencji nieposłuszeństwa Szatana. Zostaje wypędzony z raju, ale może zastawiać sidła na człowieka. Adam prosi Boga o oddalenie wroga oraz o światło, którym w islamie jest koraniczne objawienie:

Wówczas Bóg rozgniewał się na mnie i rozkazał wypędzić nas z naszego mieszkania i stracić na ziemi mnie i moich aniołów, zgodnych ze mną. A ty pozostałeś wtedy w Raju. Gdy poznałem, że to z twego powodu musiałem opuścić mieszkanie światła, ogarnął mnie ból i katusze. Zastawiałem sidła na ciebie, by cię pozbawić twego szczęścia, jak i ja zostałem go pozbawiony z twego powodu. Gdy Adam to usłyszał, rzekł do Pana: „Panie, w Twoich rękach jest moja dusza. Oddał ode mnie tego wroga, który chce mnie oszukać. Ja bowiem szukam Twego światła, które utraciłem”. (*Pokuta Adama* 16-17)

W apokryfie żydowskim Szatan jest zaliczony do aniołów. Również w tekście koranicznym Iblis znajduje się wśród aniołów, jakkolwiek inny tekst koraniczny podaje, że był *dżinnem*²³, i taka wersja jest przyjmowana przez wielu uczonych muzułmańskich. Idea upadłych aniołów nie jest akceptowana przez islam, gdyż w przeciwieństwie do *dżinów* i człowieka nie mają wolnej woli.

B. NADANIE IMION

Nadanie przez Adama imion stworzeniom jest kolejnym wydarzeniem łączącym tradycje biblijną i koraniczną. Komentatorzy muzułmańscy widzą w tej czynności zdolność człowieka otrzymaną od Boga do poznania we-

²² Rubiniewicz. *Apokryfy Starego Testamentu* n. 14 s. 31.

²³ Sura 18,50: „Kiedy powiedzieliśmy aniołom: «Oddajcie pokłon Adamowi!», oni pokłonili się, z wyjątkiem Iblisa, który był spośród *dżinów* i który zbuntował się przeciwko rozkazowi swojego Pana”.

wewnętrznej natury rzeczy i ich cech, łącznie ze zdolnością do wyższych uczuć, takich jak miłość, których nie posiadali aniołowie. Władze te były potrzebne człowiekowi do skutecznego spełnienia funkcji namiestnika Boga na ziemi²⁴. Wiedza aniołów była powierzchowna i ograniczała się do zewnętrznego stwierdzenia faktu, że człowiek będzie szerzył zepsucie na ziemi. Człowiek ma niskie pochodzenia i skłonność do zła, ale jego wyjątkowe zdolności sprawiają, że przewyższa aniołów:

I oto powiedział twój Pan do aniołów: „Ja umieszczę na ziemi namiestnika”. Oni powiedzieli: „Czy Ty umieścisz na niej tego, kto będzie szerzył na niej zepsucie i będzie przelewał krew, kiedy my głosimy Twoją chwałę i głosimy Twoją świętość?” Powiedział: „Zaprawdę, Ja wiem to, czego wy nie wiecie!” I On nauczył Adama wszystkich imion, potem przedstawił wszystkie stworzenia aniołom mówiąc: „Obwieście Mi ich imiona, jeśli jesteście prawdomówni!” Oni powiedzieli: „Chwała Tobie! My nie mamy żadnej innej wiedzy poza tym, czego nas nauczyłeś. Ty, zaprawdę, jesteś Wszechwiedzący, Mądry!” On powiedział: „O Adamie! Obwieść im ich imiona!” A kiedy Adam im obwieścił ich imiona, powiedział Pan: „Czyż wam nie powiedziałem? Ja znam to, co skryte, w niebiosach i na ziemi, i Ja wiem, co wy ujawniacie i co skrywacie”. (Sura 2,30-33)

Epizod ten odnajdujemy w tradycji żydowskiej, gdzie również nadanie imion jest znakiem mądrości człowieka. Gdy Adam przeżył jedną godzinę, Bóg zgromadził wszystkie zwierzęta przed nim i przed aniołami. Aniołowie nie byli zdolni do wypełnienia zadania, Adam zaś nadał właściwe imiona wszystkim zwierzętom. Na końcu Bóg polecił mu nadać imię sobie samemu, co też uczynił. Nazwał się Adam, bo został stworzony z *adamah*, czyli z prochu ziemi. Na końcu Bóg spytał się go o Swoje własne imię. Adam odpowiedział, że ponieważ On jest Panem wszelkiego stworzenia, prawdziwe imię może nadać sobie tylko On sam, tym imieniem wzywają Go aniołowie i jest ono niezmiennie. Według tradycji żydowskiej zdolność do nadawania imion pochodziła z ducha Boga, którego Adam otrzymał. Dzięki temu był prawdziwym prorokiem i posiadał prorocką mądrość²⁵. Idea

²⁴ Zob. Komentarz do Sury 2,31 w ‘Abdullah Yūsuf ‘Alī. *The Meaning of the Holy Qur’an* n. 48. Według komentatorów muzułmańskich nadanie imion oznaczało znajomość wszystkich języków, czyli uniwersalną wiedzę. Dla szyitów natomiast imiona Boga były symbolem tajemnej wiedzy przekazywanej przez pokolenia. Sufizm zaś kładzie nacisk na światło złożone w Adamie duchowym, zwanym „Adamem uniwersalnym”. W pełni jest nim Muhammad, który jest doskonałym wzorem, ukazującym mistykowi drogę do przejścia. Zob. M. Guiraud. *Adam*. W: *Dictionnaire du Coran* s. 22-26.

²⁵ Zob. L. Ginzberg. *The Legends of the Jews*. Vol. 1. Philadelphia: The Jewish Publication Society of America 1913 s. 28-30.

przekazania człowiekowi ducha Boga²⁶ i idea Adama jako pierwszego proroka została przejęta też przez islam. Koran nie nazywa jednak bezpośrednio Adama prorokiem. Mówi natomiast o jego wybraniu, przebaczeniu i prowadzeniu drogą prostą (Sura 20,122; 3,33). W tradycji stał się on pierwszym wysłannikiem-prawodawcą, który otrzymał od Boga objawienie w postaci Księgi. On też miał być pierwszym budowniczym Kaaby w Mekce i inicjatorem Bożego kultu w świętym mieście islamu²⁷.

C. KAIN I ABEL

Koran podejmuje biblijną historię Kaina i Abela, jakkolwiek nie wymienia wyraźnie ich imion, mówi jedynie o dwóch synach Adama (Sura 5,27). Krótki opis koraniczny odpowiada wersji biblijnej. Obydwaj przynieśli ofiarę, ale Bóg ją przyjął tylko od jednego z nich za jego bogobojność, co stało się powodem bratobójstwa. W dalszym ciągu opisu koranicznego pojawiają się dwa elementy przypominające żydowską tradycję pozabiblijną:

I dusza jego popchnęła go do zabójstwa brata; zabił go i znalazł się wśród tych, którzy ponieśli stratę. Wówczas Bóg posłał kruką, który podrapał ziemię, aby mu pokazać, jak ukryć zwłoki brata. Powiedział on: „O biada mi! Czyż ja nie mogę być podobnym do tego kruka i ukryć zwłok mego brata?” I wtedy znalazł się wśród tych, którzy wyrażają skruchę. Z tego to powodu przepisaliśmy synom Izraela: „Ten, kto zabił człowieka, który nie popełnił zabójstwa i nie szerzył zgrozżenia na ziemi, czyni tak, jakby zabił wszystkich ludzi. A ten, kto przywraca do życia człowieka, czyni tak, jakby przywracał do życia wszystkich ludzi”. Przyszli do nich Nasi posłańcy z jasnymi dowodami, potem jednak wielu z nich popełniało przestępstwa na ziemi. (Sura 5,30-32)

Koran ocenia bratobójstwo z punktu widzenia moralnego. Życie ludzkie uzyskuje tu szczególną wartość, i to do tego stopnia, że zabijając jedną niewinną osobę, zabija się całą ludzkość. Jest to też talmudyczna idea, którą odnajdujemy w Misznie. Zwraca się tu uwagę, że życie ludzkie nie przy-

²⁶ Zob. Sura 15,29 (cytowana wyżej) i Sura 32,9: „Następnie ukształtował go harmonijnie i tchnął w niego nieco ze Swojego Ducha; i dał wam słuch, wzrok i serca. Jakże mało jesteście wdzięczni!” Włanie „nieco” z Ducha Boga jest rozumiane jako przekazanie człowiekowi w ograniczonym zakresie władz rozumu i woli, które Bóg posiada w pełni. Przez ich właściwe użycie człowiek zyskuje wyższość na innymi stworzeniami. Zob. ‘Abdullah Yūsuf ‘Alī. *The Meaning of the Holy Qur’an* n. 1968. Wyjątkowe zdolności człowieka polegają na zdolności do słuchania orędzia Boga (słuch, wola, posłuszeństwo), jego wewnętrznego rozumienia (wzrok, rozum) i wyższych uczuć (serce, życie wewnętrzne, miłość). Tamże n. 3640.

²⁷ Zob. Guiraud. *Adam*. W: *Dictionnaire du Coran* s. 22-26.

pomina relacji opartych na pieniądzu, w których zwrócenie pożyczonej wartości stanowi wystarczające zadośćuczynienie. W przypadku życia ludzkiego dochodzi odpowiedzialność za przelaną krew zabitego oraz za krew wszystkich przyszłych potomków zamordowanego, którzy urodziliby się aż do końca świata. Na potwierdzenie tej idei cytuje się Rdz 4, 10: „Rzekł Bóg: «Cóżżeś uczynił? Krew brata twego głośno woła ku mnie z ziemi!»²⁸”, w którym słowo „krew” (*dmei aḥīṭā*) jest użyte w liczbie mnogiej. Tekst Miszny kończy się następującym stwierdzeniem:

Dlatego człowiek został stworzony samotny, by pouczyć, że ktokolwiek niszczy pojedyncze życie, to tak, jakby zniszczył cały świat, a kto ocala pojedyncze życie, to tak jakby ocalił cały świat. Dla zachowania pokoju w stworzeniu, nikt nie powinien mówić do swego towarzysza: „mój ojciec jest większy niż twój ojciec”, podobnie jak żadna heretycka grupa nie może powiedzieć: „wielu rządzi w niebie”. Wielkość Świętego, niech będzie błogosławiony, można wyrazić porównaniem do monet: człowiek wybija wiele monet z jednym znakiem i każda jest podobna do drugiej, ale Król, Król Królów, Święty, niech będzie błogosławiony, znaczy każdego człowieka znakiem Adama i nikt nie jest podobny do swego towarzysza. Dlatego każdy człowiek winien mówić: „ze względu na mnie świat został stworzony”²⁹.

Również szczegół pogrzebania zmarłego brata, niewystępujący w Biblii, ale obecny w Surze 5, pojawia się w Midraszu Tanhuma. Ciało Abła pozostawało długo na ziemi, bo Adam i Ewa nie wiedzieli, co z nim zrobić. Siedzieli i płakali obok, a pies Abła pilnował ciała przed ptakami i dzikimi zwierzętami. W pewnym momencie zauważyli, jak kruk rozdrapał ziemię i ukrył nieżywego ptaka. Wtedy Adam za jego przykładem zrobił to samo z ciałem Abła³⁰.

D. ABRAHAM

Jedną z centralnych postaci w Koranie jest Abraham. Koraniczna historia jego życia różni się od opisów biblijnych, niemniej jednak przypomina ona w wielu miejscach tradycje żydowskie³¹. Abraham koraniczny nabiera cech typowych dla islamu. Bóg stworzył ludzkość, by mu oddawała cześć. Czło-

²⁸ Źródłem dla cytatów biblijnych w artykule jest *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia*. Poznań: Wydawnictwo Pallottinum 2002.

²⁹ *Mishnah Sanhedrin* 4:5. http://en.wikisource.org/wiki/Mishnah/Seder_Nezikin/Tractate_Sanhedrin/Chapter_4/5 [dostęp: 14.03.2013].

³⁰ Ginzberg. *The Legends of the Jews* vol. 1 s. 113. Zob. także M. Bar-Asher. *Abel et Caïn*. W: *Dictionnaire du Coran* s. 7-8.

³¹ Zob. P. Lory. *Abraham*. W: *Dictionnaire du Coran* s. 9-14.

wiek tymczasem zwrócił się ku politeizmowi. Bóg posyłał wysłanników i proroków, by napominali ludzi i nawoływali do powrotu do adoracji jedyne-
nego Boga. Abraham stał się wzorem wyznawcy czystego monoteizmu, no-
szącego tytuł *hanīf* (Sura 16,123) oraz *muslim* (muzułmanin, całkowicie
poddany), jeszcze przed zesłaniem prawa Mojżesza i Ewangelii Jezusa (Sura
3,65-67). Droga Abrahama do monoteizmu prowadziła przez kult astralny,
czyli oddawanie czci ciałom niebieskim, takim jak gwiazdy, księżyc i słoń-
ce. Jego odrzucenie doprowadziło go do konfliktu ze swoim ojcem i ludem
(Sura 6,74-80; 19,42-46). Sura 21 opowiada, że Abraham, który otrzymał
prawość od Boga, wypominał swemu ojcu, ludowi i ich ojcom błędzenie.
Zadeklarował się jako świadek Jedyne-
go Boga i Stwórcy niebios i ziemi.
W celu udowodnienia swych racji, przygotował podstęp, polegający na znisz-
czeniu bożków z wyjątkiem głównego z nich. W obliczu zarzutów zniszczenia
posągów Abraham bronił się, mówiąc, że dokonał tego główny bożek i polecił
zapytać się pozostałych bożków. Zmieszany lud przyznał, że bożki nie
potrafią mówić. Abraham wykorzystał to, by ogłosić wiarę w jedyne-
go Boga:

On powiedział: „Czy wy więc czcicie, poza Bogiem, to, co nie jest wam ani w ni-
czym pożyteczne, ani w niczym szkodliwe? Wstyd dla was i dla tego, co wy
czcicie poza Bogiem! Czy wy się nie zastanowicie?” Oni powiedzieli: „Spalcie
go! Pomóżcie waszym bogom, jeśli chcecie działać!” Powiedzieliśmy: „O ogniu!
Bądź chłodem i pokojem dla Abrahama!” Oni chcieli przygotować jakiś podstęp,
lecz My uczyniliśmy ich najbardziej stratnymi. (Sura 21,66-70)

Podobny tekst odnajdujemy w Midraszu (*Bereishit* 38:13). Obie relacje
wykazują wspólne elementy, np. pozostawienie głównego bożka, który miał
zniszczyć pozostałe, oraz zachętę skierowaną do ludu, by zapytali się pozo-
stałych bożków. W Midraszu pojawia się też pojęcie Jedyne-
go Boga, stwo-
rzyciela świata. Powtarza się również historia chodzenia Abrahama nietknię-
tego wśród płomieni. Nawiązuje się tutaj do spotkania Abrahama z potęż-
nym królem, utożsamianym przez tradycję z legendarnym Nimrodem (Rdz
10, 8), wyznawcą politeizmu, który za głoszenie monoteizmu miał wrzucić
patriarchę do ognia. Ostatni werset mówi o zatraceniu tych, co przygoto-
wywali podstęp. Sura 37,97-98 dodaje, że „oni uknuli na niego podstęp, lecz
My sprawiliśmy, iż oni znaleźli się na dole”. Midrasz mówi jedynie, że pło-
mieniec oszczędził Abrahama, ale cud nie powtórzył się, gdy brat Abra-
hama, Charan, został wrzucony do pieca³². Wspólna dla tradycji żydowskiej

³² Th. Thorne. *The Legend of Abraham's Father*. http://www.feelingoutstanding.com/Legend_Abraham.html [dostęp: 14.03.2013]. Odnajdujemy pewne elementy tej historii również

i muzułmańskiej jest też nauka płynąca z obu tekstów – jest nią ostrzeżenie przed bałwochwalstwem.

Koran powtarza wiele innych biblijnych faktów z życia Abrahama. Mówi o jego pobycie w Charanie, Kanaanie i Egipcie. Dodaje też nieobecną w Biblii jego podróż aż do Mekki. Jego rodzina, czyli Hagar i Izmael, osiedlili się nie na pustyni Paran na Synaju, jak przekazuje Księga Rodzaju (21, 10-21), ale na Półwyspie Arabskim, w pobliżu Mekki. Tu miał ich poprowadzić sam Abraham, pozostawić i wrócić do Syrii. Do tego nawiązuje koraniczna modlitwa Abrahama:

Panie nasz! Oto osiedliłem część mojego potomstwa w dolinie nieurodzajnej, obok Twego świętego Domu. Panie nasz! Niech oni odprawiają modlitwę, a Ty uczyni, aby serca ludzi skłoniły się ku nim, i daj im owoców jako zaopatrzenie! Być może, oni będą wdzięczni!” (Sura 14,37)

Jak wyjaśnia tradycja – Hagar, która została wypędzona, szukała dla swojego dziecka wody między wzgórzami As-Safa i Al-Marwa. Istniejące tam do dzisiaj źródło nawiązuje do tej historii i stało się częścią „drogowskazów rytualnych Boga” (Sura 2,158) w czasie pielgrzymki muzułmańskiej do Mekki. Abraham powrócił tu później i wraz z Izmaelem wzniesli sanktuarium Kaaby. Tu też Abraham modlił się o to, by byli prawdziwymi muzułmanami. Prosił również, by Bóg zesłał posłańca z objawieniem wywodzącym się z jego potomstwa, co spełniło się w osobie Muhammada. Abraham, przez swe życie, swoją wiarę w jedyne Boga i odrzucenie przez swój lud przypomina przyszłą misję Proroka Muhammada w Mekce.

I kiedy Abraham i Isma’il wznosili fundamenty Domu: „Panie nasz! Przyjmij to od nas, przecież Ty jesteś Słyszący, Wszechwiedzący! Panie nasz! Uczyni nas całkowicie poddanymi Tobie [*muslimīna*], a z naszego potomstwa naród Tobie całkowicie poddany [*ummatan muslimatan*]! Pokaż nam nasze miejsca czci i zwróć się ku nam! Ty przecież jesteś Przebaczący, Litościwy! Panie nasz! Poślij do nich posłańca wywodzącego się z nich, który będzie im recytował Twoje znaki i będzie ich nauczał Księgi i mądrości, i który będzie ich oczyszczał. Ty jesteś przecież Potężny, Mądry!” (Sura 2,127-129)

W Mekce miał być również złożony na ofiarę syn Abrahama (Sura 37, 101), który jest przez muzułmanów utożsamiany z jego rzeczywistym pierworodnym synem Izmaelem, a nie z Izaakiem, urodzonym 14 lat później.

w *Apokalipsie Abrahama* i w *Księdze Jubileuszów*. Zob. Rubinkiewicz. *Apokryfy Starego Testamentu* s. 259-342; 446-456.

Dodatkowym argumentem potwierdzającym tę ideę jest umiejscowienie wzgórza, gdzie miała się dokonać ofiara. Biblia mówi o ofierze w kraju Moria, która była trzy dni drogi od Ber Szewa (Rdz 22, 2). Tradycja rabinacka identyfikuje to miejsce ze wzgórzem świątynnym w Jerozolimie³³. Dla muzułmanów jest to wzgórze Marwah w pobliżu Mekki³⁴.

Abraham koraniczny jest postacią, która zarazem łączy islam z poprzednimi religiami monoteistycznymi, ale również wyznacza między nimi pewną granicę. W przedstawieniu historii Abrahama Koran nie odwołuje się bezpośrednio do pism innych religii, ale do pierwotnej wiary w jedynego Boga, istniejącej jeszcze przed powstaniem judaizmu i chrześcijaństwa, a nawet przed powstaniem narodu Izraela. Podział bowiem nastąpił dopiero na synach Abrahama, Izmaelu i Izaaku, którzy stali się protoplastami dwóch narodów: arabskiego i izraelskiego. Oznacza to, że islam poprzedza w czasie religie „ludzi Księgi”, a prawdziwym wzorem wiary monoteistycznej jest Abraham, niebędący jeszcze wyznawcą żadnej z tych religii:

A jeśli oni będą mówili: „Czy doprawdy Abraham i Isma’il, Izaak, Jakub i pokolenia byli wyznawcami judaizmu lub chrześcijanami?” Powiedz: „Czy wy wiecie lepiej, czy Bóg? A kto jest bardziej niesprawiedliwy aniżeli ten, kto ukrywa świadectwo otrzymane od Boga? A Bóg nie lekceważy tego, co czynicie!” (Sura 2,140)

E. MOJŻESZ

Spośród wielu biblijnych epizodów z życia Mojżesza obecnych w Koranie na uwagę zasługuje tekst mówiący o nadaniu przez Boga Tory i zobowiązaniu narodu do jej przestrzegania pod „zawieszoną” nad nimi górą³⁵. Koran łączy to wydarzenie z przymierzem, jakie Bóg zawarł z całym potomstwem Adama w chwili jego stworzenia:

³³ Zob. *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*. Tom 1. Red. M. Peter (Stary Testament), M. Wolniewicz (Nowy Testament). Poznań: Księgarnia Św. Wojciecha 2003 s. 38 przypis 22, 2.

³⁴ Zob. ‘Abdullah Yūsuf ‘Alī. *The Meaning of the Holy Qur’an* n. 4101 do Sury 37,103. Zob. także Abdus Sattar Ghauri. *The Actual Site of Moriah Or Al-Marwah*. http://www.al-mawrid.org/pages/articles_english_detail.php?rid=625&cid=59; tenże, Ihsanur Rahman Ghauri. *The Only Son Offered for Sacrifice, Isaac Or Ishmael*. http://books.google.pl/books?id=F1_lexmczwoC&pg=PA115&lpg=PA115&dq=moriah+and+marwah&source=bl&ots=yfgvKVvxgu&sig=iAkL5RO2Ra5ui4ig7imzuulVSUM&hl=en&sa=X&ei=cgGxT8WcLOHP4QSB1dnaCQ&ved=0CFsQ6AEwAw#v=onepage&q=moriah%20and%20marwah&f=false [dostęp: 15.03.2013].

³⁵ *Hadisy* wyjaśniają, że góra została rozpostarta nad ludem przez aniołów, gdy nakazy przekazane przez Mojżesza wydawały się mu zbyt ciężkie do wypełnienia. Zob. *Tafsīr ibn Kaṭīr* do Sury 7,171. *Tafsīr ibn Kaṭīr* jest dostępny na <http://www.qtafsir.com> [dostęp: 15.03.2013].

Oto wstrząsnęliśmy górę nad nimi, jak gdyby to był baldachim, i oni sądzili, że ona spadnie na nich: „Trzymajcie mocno to, co wam daliśmy, i wspominajcie, co w niej [Księdze] zawarte! Być może, będziecie bogobojni!” I oto wziął twój Pan z lędźwi synów Adama – ich potomstwo, i nakazał im zaświadczyć wobec samych siebie: „Czy Ja nie jestem waszym Panem?” Oni powiedzieli: „Tak! Zaświadczamy” – abyście nie powiedzieli w Dniu Zmartwychwstania: „Nie dbaliśmy o to!” Albo abyście nie powiedzieli: „Przecież nasi ojcowie przedtem byli bałwochwalcami, a my byliśmy ich potomstwem. Czy Ty więc wytracisz nas za to, co czynili ci, którzy poszli za fałszem?” (Sura 7,171-173)

Uniwersalny pakt, jaki Bóg zawarł z potomstwem Adama, poprzedza i zastępuje – według muzułmanów – późniejsze przymierza Boga z żydami i chrześcijanami. Miał on miejsce przed zaistnieniem ludzkości i zakłada, że pierwotną i zgodną z naturą religią człowieka jest monoteizm³⁶. Podobny tekst do koranicznego odnajdujemy w Talmudzie, który również łączy ideę uniwersalności Tory, jej odrzucenie przez inne narody i przyjęcie przez Izraela pod „wiszącą” nad nim górą:

Wtedy narody będą twierdzić: „Panie Wszechświata, czy dałeś nam Torę, a my odmówiliśmy jej przyjęcia?” Ale jak można argumentować w ten sposób, zwąwszy, że jest napisane: „Pan przyszedł z Synaju i z Seiru dla nich wzeszedł, zabłysnął z góry Paran” (Pwt 33, 2)? A również jest napisane: „Bóg przychodzi z Temanu” (Hb 3, 3). Czego On szukał w Seir i czego szukał na górze Paran?³⁷ R. Johanan mówi: Przez to poucza nas, że Święty, niech będzie błogosławiony, ofiarował Torę dla każdego narodu i każdego języka. Nikt jej jednak nie przyjął, dopóki nie przyszedł do Izraela, który ją otrzymał. [Jak więc mogą mówić, że Tora nie została im ofiarowana?] Będą argumentować: „Czyż ją przyjęliśmy i jej nie zachowaliśmy?” Oczywiście odpowiedzią na ich zarzut będzie: „To dlaczego jej nie przyjęliście?” – Będą się bronić: „Panie Wszechświata, czy zawiesiłeś górę nad nami jak sklepienie, jak to uczyniłeś wobec Izraela i odmówiliśmy jej przyjęcia?” Komentując werset: „i stanęli u stóp góry” (Wj 19,17), R. Dimi ben Hamy powiedział: Przez to uczy nas, że Święty, niech będzie błogosławiony, zawiesił górę nad Izraelem jak sklepienie i rzekł do nich: „Jeśli przyjmiecie Torę, będzie się wam powodzić, jeśli nie, wtedy znajdziecie się w grobie”³⁸.

Ostatnie zdanie wyżej cytowanego tekstu wyjaśnia symboliczne znaczenie „zawieszanej” góry. Przyjęcie Tory i postępowanie według jej wskazówek

³⁶ Tradycja islamska podaje wiele szczegółów na temat sposobu, w jaki zostało zawarte przymierze z potomstwem Adama. Zob. G. Gobillot. *Pacte prééternel*. W: *Dictionnaire du Coran* s. 627-631.

³⁷ Seir czyli Edom reprezentują poprzedników Rzymu, Paran – Izmaela. Zob. Rdz 21, 21.

³⁸ *Avodah Zarah* 2b. *Babylonian Talmud: Tractate 'Avodah Zarah*. http://halakhah.com/zarah/zarah_2.html [dostęp: 15.03.2013].

będzie oznaczało dla ludu pomyślność, jej odrzucenie natomiast doprowadzi go do niechybnej zguby.

Następnym biblijnym epizodem (Lb 16,1-35), który ma swoją wersję paralelną w Koranie, jest bunt Koracha³⁹ i jego stronników przeciw Mojżeszowi i Aaronowi. Karą dla nich było ich pochłonięcie przez ziemię wraz z tym, co posiadali. Talmud podaje więcej szczegółów na temat tego wydarzenia:

Bogactwo przechowywane na szkodę właściciela (Koh 5,12): Resh Lakish powiedział: dotyczy to bogactwa Koracha.

I z wszystkim tym, co żyło na swych nogach (Pwt 11,6): R. Eleazar powiedział: To dotyczy ludzkiego bogactwa, które go stawia na nogi.

R. Levi powiedział: Klucze do skarbcza Koracha stanowiły ładunek dla 300 białych mułów, nawet jeśli wszystkie klucze i zamki były ze skóry.

R. Hama syn R. Hanań powiedział: Józef ukrył trzy skarby w Egipcie⁴⁰: jeden został objawiony Korachowi, drugi Antoniuszowi, synowi Sewerusa, a trzeci jest przechowywany dla sprawiedliwych w przyszłości (Talmud: Sanhedrin 110a)⁴¹.

Ideą, która łączy talmudyczną i koraniczną opowieść o Korachu, jest wielkość jego bogactwa i ciężar kluczy:

Oto Karun należał do ludu Mojżesza, lecz on był względem nich niegodziwy. My daliśmy mu tyle skarbów, że same tylko klucze do nich były zbyt ciężkie dla ludzi obdarzonych siłą. Oto powiedział mu jego lud: „Nie raduj się! Zaprawdę, Bóg nie miłuje tych, którzy się radują! Lecz poszukuj wśród tego, co ci dał Bóg, siedziby ostatecznej! Nie zapominaj twojego udziału na tym świecie i czyn dobrze, tak jak czyni dobrze dla ciebie Bóg! Nie poszukuj zgorszenia na ziemi! Zaprawdę, Bóg nie miłuje szerzących zgorszenie!” (Sura 28,76-77)

Koran w swej wersji o Korachu, który nosi imię Karun⁴², podaje tylko te informacje⁴³, które wydawały się istotne dla przekazu moralnego dla bogatych mieszkańców Mekki, którzy obawiali się utraty swych posiadłości

³⁹ Według Wj 6,18-21, Korach był bliskim krewnym Mojżesza: ich ojcowie byli braćmi.

⁴⁰ Zob. Rdz 47, 14: „Józef zaś gromadził wówczas wszystkie pieniądze, jakie znajdowały się w Egipcie i Kanaanie, za zboże, które kupowano, i pieniądze te oddawał do pałacu faraona”.

⁴¹ *Babylonian Talmud: Tractate Sanhedrin* 110a. http://www.come-and-hear.com/sanhedrin/sanhedrin_110.html [dostęp: 16.03.2013].

⁴² Występuje on też w Surze 29,39 i 40,24, w otoczeniu faraona, gdzie staje się jednym z dwóch głównych przywódców opozycji w stosunku do Mojżesza. Drugim był minister faraona, Haman.

⁴³ W swym komentarzu do Sury 28,76, Ibn Kaṭīr (1301-1373) podaje więcej szczegółów, zaznaczając, że jest to tylko jedna z opinii: Klucze były wykonane ze skóry, były wielkości palca. Każdy magazyn miał własny klucz. Do transportu kluczy używano 60 mułów. Muły miały białe kopyta i na czołach białe łaty.

w przypadku przyjęcia islamu (Sura 28,57)⁴⁴: należy tak żyć na tym świecie, by pamiętać o siedzibie ostatecznej.

F. MARYJA I JEZUS

Koran nawiązuje do wielu wydarzeń z Nowego Testamentu⁴⁵ i wykazuje podobieństwa do informacji przekazanych przez apokryfy chrześcijańskie⁴⁶. Mówi się o narodzinach Jana Chrzciciela (Sura 19,2-15; 3,38-41), a następnie, przejmując tradycję z *Protoewangelii Jakuba* (4,1)⁴⁷, Koran wspomina o narodzeniu Maryi i jej poświęceniu Bogu:

Oto powiedziała żona Imrana⁴⁸: „Panie mój! Ja poświęcam Tobie to, co jest w moim łonie. Przyjmij to więc ode mnie, wszak Ty jesteś Słyszący, Wszechwiedzący!” (Sura 3,35)

W następnym wersecie Koran podkreśla czystość Maryi, mówiąc, że jej matka oddała ją i jej potomstwo pod opiekę Bogu „przed szatanem przeklętym!”. Znakiem tej czystości, będącej skutkiem działania Ducha Boga (Sura 66,12), będzie zachowanie przez Maryję dziewictwa. Zgodnie z obietnicą, Maryja została oddana do świątyni. *Protoewangelia Jakuba* (8, 1) określa ją jako gołąbkę⁴⁹, która otrzymywała pokarm z rąk anioła⁵⁰. Ślady tej tradycji odnajdujemy również w Koranie:

⁴⁴ Zob. też Ma u d u d i. *Tafhim al-Qur'an – The Meaning of the Qur'an*. Komentarz do Sury 28,76-78.

⁴⁵ Muzułmańskie teksty o Jezusie zostały zebrane w: *Apokryfy Nowego Testamentu. Ewangelie apokryficzne*. Cz. 1. Red. M. Starowieyski. Kraków: Wydawnictwo WAM 2006 s. 170-179. Na temat muzułmańskiego pojęcia Jezusa zob. R. Ma s z k o w s k i. *Obraz Jezusa w Koranie i wczesnej tradycji muzułmańskiej na podstawie literatury niemieckojęzycznej*. Lublin: Polihymnia 2009.

⁴⁶ Tradycje islamskie odnoszące się do wydarzeń ewangelicznych można odnaleźć w średnio-wiecznych *Qisas al-anbiya*, czyli historiach proroków przedislamskich. Autorami najbardziej znanych są al-Ta'labi (zm. 1035/36) i Ibn Ka'fir (1301-1373).

⁴⁷ *Protoewangelia Jakuba*. W: *Apokryfy Nowego Testamentu*. Cz. 1 s. 266-290. Powstała ok. 145 po Chr., ale najstarszy posiadany rękopis Papyrus Bodmer V pochodzi z IV wieku.

⁴⁸ Imran w Koranie jest ojcem Maryi, a Maryja jest zwaną siostrą Aarona (Sura 19,28). Według Biblii Imran był ojcem Mojżesza i Aarona (Wj 6, 20), a ich siostrą była Miriam (Lb 26, 59). Przez to powiązanie Koran wskazuje na pochodzenie Maryi z kapłańskiego rodu Aarona. Zob. 'A b d u l l a h Y ũ s u f 'A l i. *The Meaning of the Holy Qur'an* n. 375 i 2481.

⁴⁹ Gołąb jest symbolem czystości.

⁵⁰ Temat karmienia Maryi chlebem i kielichem z winem podejmują późniejsze (aktualna wersja jest z V wieku, ale tekst może być z II-III wieku) *Zapytania Bartłomieja* 2,15-22. W: *Apokryfy Nowego Testamentu*. Cz. 2 s. 753-775.

I przyjął ją jej Pan przyjęciem pięknym, i uczynił, iż wyrosła wzrostem pięknym, i zaopiekował się nią Zachariasz. Za każdym razem, jak wchodził do niej Zachariasz, do przybytku świętego, znajdował u niej zaopatrzenie. Powiedział: „O Maryjo! Skąd to przychodzi do ciebie?” Ona powiedziała: „To jest od Boga.” Zaprawdę, Bóg daje zaopatrzenie, komu chce – bez żadnego rachunku! (Sura 3,37)

Koran podejmuje także obecną we wspomnianym apokryfie historię rzucania losów, które miały wskazać opiekuna Maryi. Tekst koraniczny podaje, że został nim Zachariasz. *Protoewangelia Jakuba* (8, 3) zaś mówi o wyborze kandydata na męża. Józef nie jest wspomniany w Koranie. Pojawia się jako kuzyn Maryi i jej towarzysz w świątyni u późniejszych autorów muzułmańskich⁵¹:

To należy do opowiadań o tym, co skryte [*al-ğayb*]⁵², które tobie objawiamy. Ty nie byłeś wśród nich, kiedy oni rzucali swoje trzciny, aby rozstrzygnąć, który z nich ma się opiekować Maryją; i nie byłeś wśród nich, kiedy się sprzeczali. (Sura 3,44)

Podobnie jak *Ewangelia Pseudo-Mateusza* (PsMt 20)⁵³ Koran umiejscawia narodzenie Jezusa pod palmą, która nakarmiła cudownie Maryję. W szczegółach jednak obie wersje różnią się. Koran stwierdza wystąpienie bólów porodowych, gdy tymczasem apokryf stwierdza ich brak oraz mówi o zachowaniu dziewictwa (PsMt 13, 3). W związku z epizodem z palmą – według apokryfu – Maryja zobaczyła owoce i powiedziała Józefowi, że chciałaby je skosztować. Ponieważ dla Józefa było to za wysoko, Jezus rozkazał palmie, by się nachyliła. Z kolei polecił jej, by powstała i odsłoniła źródło, co też się stało. Koran zaś jest bardziej skrótowy i Józef nie jest tu wymieniony:

I poczęła go, i oddaliła się z nim w dalekie miejsce. I doprowadziły ją bóle porodowe do pnia drzewa palmowego. Powiedziała: „Obym była umarła przedtem; obym była całkowicie zapomniana!” Wtedy będące u jej stóp dziecko zawołało do niej: „Nie smuć się! Twój Pan umieścił u twych stóp strumyk. Potrząśnij ku sobie pień palmy, ona ci zrzuci świeże, dojrzałe daktyle. Jedz, pij i daj oczom ochłodę! A jeśli zobaczysz jakiegoś człowieka, to powiedz: „Ślubowałam Miłosiernemu post, nie będę więc dziś mówić z nikim”. (Sura 19,22-25)

⁵¹ Wspomina o tym Tabari (838-923), perski historyk i egzegeta Koranu. Zob. *Apokryfy Nowego Testamentu*. Cz. 1 s. 275 przypis 100.

⁵² Celem Koranu jest objawienie głębokiego sensu dawnej historii.

⁵³ *Apokryfy Nowego Testamentu*. Cz. 1 s. 291-316. Tekst pochodzi z VI wieku.

Gdy Maryja pojawiła się z dzieciątkiem przed ludem, została oskarżona o złe prowadzenie się. Wtedy wskazała na dziecko. Rozmowę z małym dziećciem lud uznał za niemożliwą. Wtedy Jezus w kołysce, obronił swoją matkę:

On powiedział: „Zaprawdę, ja jestem sługą Boga! On dał mi Księgę i uczynił mnie prorokiem. On mnie błogosławi, gdziekolwiek się znajduję. On nakazał mi modlitwę i jałmużnę – jak długo będę żył – I dobroć dla mojej matki. On nie uczynił mnie ani tyranem, ani nieszczęśliwym. I pokój nade mną w dniu, kiedy się urodziłem, w dniu, kiedy będę umierał, w dniu, kiedy będę wskrzeszony do życia”. To jest Jezus, syn Maryi, słowo Prawdy, w którą powątpiewają. (Sura 19,30-34)

Ten epizod odnajdujemy w skróconej wersji w *Ewangelii dziecięstwa arabskiej* (EwAr)⁵⁴. Jest ona późniejsza od Koranu i zawiera polemikę z islamem, niemniej jednak jest oparta na syryjskim *Życiu Maryi* z V wieku, powstałym w kręgach nestoriańskich:

Jezus przemówił będąc jeszcze w kołysce i powiedział do Mirjam, matki swojej: „Oto ja jestem Jezusem, Synem Boga, słowem, które zrodziłaś, jak ci to zwiastował Gabriel, a mój Ojciec posłał mnie dla zbawienia świata”. (EwAr 1)

Koran mówi też o schronieniu, jakiego Bóg udzielił Maryi i jej synowi: „I uczyniliśmy syna Maryi i jego matkę znakiem. Daliśmy im schronienie na wzgórzu spokojnym i obfitym w źródła” (Sura 23,50). Może to być aluzja do ucieczki do Egiptu, ale komentarze koraniczne wymieniają tu także inne miejsca schronienia, takie jak Damaszek, Ramlah (Palestyna) lub Jerozolima⁵⁵.

Koran uznaje, że Maryja i Jezus byli znakiem dla ludu przez swe święte życie, ale jako istoty śmiertelne:

Mesjasz, syn Maryi, jest tylko posłańcem, tak jak już przed nim byli posłańcy; a jego Matka była kobietą świętą. Oni oboje przyjmowali pożywienie. Popatrz, jak wyjaśniamy im znaki! Popatrz, jak oni potem się odwracają!” (Sura 5,75)

Oprócz świętości życia Jezus pokazywał ludowi także inne znaki. Jednym z nich było lepienie ptaków z gliny i ich ożywianie. O tym epizodzie opowiada szczegółowo *Ewangelia Tomasza* (2)⁵⁶ z II wieku. Wersja kora-

⁵⁴ *Apokryfy Nowego Testamentu*. Cz. 1 s. 405-439.

⁵⁵ Zob. *Tafsīr ibn Kaṭīr, Tafsīr al-Ġalālayn*, Maududi.

⁵⁶ *Apokryfy Nowego Testamentu*. Cz. 1 s. 388-404. Epizod pojawia się też w *Ewangelii dziecięstwa arabskiej* 36 i w skróconej w wersji w *Zapytaniach Bartłomieja* 2, 11.

niczna jest krótsza i koncentruje się na wydarzeniach, które były istotne w ukazaniu roli Jezusa jako znaku. Epizod ten jest opowiedziany we fragmencie, który możemy uważać za koraniczną wersję Zwiastowania (paralelną do Łk 1, 26-38), i który jest również koranicznym streszczeniem całej misji Jezusa:

Oto powiedzieli aniołowie: „O Maryjo! Bóg zwiastuje ci radosną wieść o Słowie pochodzącym od Niego, którego imię Mesjasz, Jezus, syn Maryi. On będzie wspinał na tym świecie i w życiu ostatecznym, i będzie jednym z przybliżonych. I będzie przemawiał do ludzi już w kołysce, a także jako mąż dojrzały; i będzie wśród sprawiedliwych”. Ona powiedziała: „O Panie mój! Jakże będę miała syna, skoro nie dotknął mnie żaden mężczyzna?” Powiedział: „Tak będzie! Bóg stwarza to, co chce! Kiedy On decyduje o istnieniu jakiejś rzeczy, to tylko mówi: «Bądź!» – i to się staje”. On nauczy go Księgi i mądrości, Tory i Ewangelii. I uczyni go posłańcem do synów Izraela: „Przyszedłem do was ze znakiem od waszego Pana. Ja utworzę wam z gliny postać ptaka i tchnę w niego, i on stanie się ptakiem. Ja uzdrowię chorego i trędowatego i ożywię zmarłych – za zezwoleniem Boga. Ja wam opowiem, co jecie i co gromadzicie w waszych domach. Zaprawdę, w tym jest znak dla was, jeśli jesteście wierzącymi! Ja przychodzę potwierdzić prawdziwość tego, co było przede mną w Torze, i aby uczynić dla was dozwolonym część tego, co wam było zakazane. Przyszedłem do was ze znakiem pochodzącym od waszego Pana. Bójcie się Boga i słuchajcie mnie! Zaprawdę, Bóg jest moim i waszym Panem! Przeto czcicie Go! To jest droga prosta!” (Sura 3,45-51)⁵⁷

Powyższy tekst wspomina o wielu znakach – cudach dokonywanych przez Jezusa. Znakami były wspomniane w Ewangeliach uzdrowienia i wskrzeszenia zmarłych. Do nich należało też znane z apokryfów ożywienie ptaka z gliny, jak i prorocka wiedza Jezusa o dobrach niezbędnych do życia, jakie ludzie gromadzą w swoich domach. Nie to jednak stanowiło istotę Jego misji. Jezus przyszedł, by potwierdzić prawdziwość tego, co było wcześniej zawarte w Torze, podobnie jak później Muhammad potwierdzi prawdziwość tego, co było w Torze i Ewangelii.

⁵⁷ O zwiastowaniu mówi też Sura 19,16-21. O podobnych znakach dokonywanych przez Jezusa mówi Sura 5,110: „Oto powie Bóg: O Jezusie, synu Maryi! Wspomnij dobroć Moją dla ciebie i dla twojej Matki. Oto Ja ciebie umocniłem Duchem Świętym, kiedy będąc jeszcze w kolebce, przemawiałeś już do ludzi jak człowiek dojrzały. I oto nauczyłem ciebie Księgi, mądrości, Tory i Ewangelii. I tworzyłeś z gliny kształt ptaków – za Moim pozwoleniem – potem tchnąłeś w nie i one stały się ptakami – za Moim pozwoleniem – i mogłeś uleczyć chorego i trędowatego – za Moim pozwoleniem. I oto Ja powstrzymałem synów Izraela od ciebie, kiedy przyszedłeś do nich z jasnymi dowodami. I powiedzieli ci spośród nich, którzy nie uwierzyli: «To są tylko czary oczyszczenia!»”.

W porównaniu z okresem dzieciństwa niewiele się mówi o męce i śmierci Jezusa. W Koranie widać ślady wczesnochrześcijańskiego doktryzmu⁵⁸, wyznającego, że Chrystus był pozornie człowiekiem i nie miał prawdziwego fizycznego ciała. W związku z tym odrzucano cierpienia i śmierć Chrystusa na krzyżu⁵⁹. Również w islamie twierdzi się, że podobieństwo Jezusa zstąpiło na kogoś innego i ta osoba została ukrzyżowana w jego miejsce. Mógł to być jeden z nieprzyjaciół Chrystusa, np. Judasz⁶⁰ lub strażnik aresztujący Jezusa⁶¹. Inne teksty mówią o ochotniku spośród przyjaciół Chrystusa, którym był Szymon z Cyreny⁶² lub najmłodszy z uczniów, który się zgłosił, gdy Jezus prosił ich o to przed wstąpieniem do nieba, obiecując im za to raj⁶³. Islamowi nie była obca nestoriańska wersja chrześcijaństwa z V wieku, która po potępieniu na Soborze Efeskim w 431 r. rozwinęła się szczególnie w Persji. Nestoriusz miał trudności z wytłumaczeniem unii hipostatycznej, czyli zjednoczenia Słowa Boga i człowieka w Chrystusa. Mówił raczej o ichłączeniu w sensie psychologicznym, a nie metafizycznym. Chrystus narodził się jako człowiek, Maryja była matką Chrystusa (Χριστοτόκος, *Christotókos*), a nie Boga (Θεοτόκος, *Theotókos*). Dla zachowania niecierpięliwości Boskiej natury, nie uznawał Słowa Bożego jako podmiotu zjednoczenia. W konsekwencji, na skutek niejednoznaczności w terminologii, oskarżano Nestoriusza o rozróżnienie dwóch odrębnych osób w Chrystusie⁶⁴. Wyznając taką koncepcję, trudno było pojąć, jak Bóg mógł cierpieć i umrzeć. Te cechy można było orzekać tylko o człowieku Jezusie Chrystusie, który został następnie wskrzeszony przez Boga. Możliwe, że echo tych idei znajdujemy w Koranie:

I za to, że powiedzieli: „zabiliśmy Mesjasza, Jezusa, syna Maryi, posłańca Boga” – podczas gdy oni ani Go nie zabili, ani Go nie ukrzyżowali, tylko im się tak zdawało; i, zaprawdę, ci, którzy się różnią w tej sprawie, są z pewnością w zwątpieniu; oni nie mają o tym żadnej wiedzy, idą tylko za przypuszczeniem; oni Go

⁵⁸ Zob. *Apokryfy Nowego Testamentu*. Cz. 1 s. 176 przypis 592.

⁵⁹ Przedstawicielem takiego nurtu był np. Marcjon z Synope (ok. 85-160).

⁶⁰ Tę ideę odnajdujemy w pochodzącej z XIV wieku *Ewangelii Barnaby* (CCLXI). W: *Apokryfy Nowego Testamentu*. Cz. 1 s. 246-263.

⁶¹ Był to Żyd Titawus, który miał aresztować Jezusa. Zob. S a m S h a m o u n. *The Crucifixion of Christ. A Christian Critique of the Quran*. <http://www.answering-islam.org/Shamoun/crucifixion.htm> [dostęp: 17.03.2013].

⁶² Tak twierdził syryjski gnostyk Bazylides (ok. 85-145).

⁶³ *Tafsīr Ibn Kaṭīr* do Sur 4, 155-159.

⁶⁴ Zob. M. S z r a m. *Nestoriusz*. W: *Powszechna Encyklopedia Filozofii*. T. 7. Red. A. Maryniarczyk. Lublin: PTTA 2006 s. 580-582.

nie zabili z pewnością. Przeciwnie! Wyniósł Go Bóg do Siebie! Bóg jest potężny, mądry! I nie ma nikogo spośród ludu Księgi, kto by nie uwierzył w Niego przed swoją śmiercią; a w Dniu Zmartwychwstania On będzie przeciwko nim świadkiem. (Sura 4,157-159)

Jezus Chrystus w islamie jest pojęty w ramach muzułmańskiej koncepcji funkcji proroczej. Prorok wybrany przez Boga nie mógł ponieść klęski w wypełnieniu swej misji. Nie umarł, ale został wyniesiony do Boga poprzez wniebowstąpienie, a w Dniu Zmartwychwstania będzie świadczył przeciwko tym, którzy uwierzyli w Niego jako Boga⁶⁵.

Porównawcze studia Koranu pokazują podobieństwa w jego treści do wcześniejszych tradycji religijnych, zarówno biblijnych jak i pozabiblijnych. Analiza tych paralelizmów wykazuje też różnice między obiema tradycjami, tak że nie można uznać Koranu za zwykłą kompilację wcześniejszych pism. Muzułmanie nie negują tych źródeł. W ich opinii jedno Słowo Boga, które jest niezależne od czasu i przestrzeni, zostało etapami zesłane ludziom w różnych okresach ich historii. W związku z tym prawda Boża znajduje się również w pismach „ludzi Księgi”. Prawda ta jednak – według islamu – uległa zniekształceniu i to jest główną przyczyną różnic zaistniałych w tradycjach religijnych. Dlatego potrzebna była ostatnia i doskonała Księga w postaci Koranu, przeznaczona dla całej ludzkości, która dopełniłaby objawienia prawdy i potwierdziłaby w dawnych pismach to, co było w nich prawdziwe i je oczyściła z fałszu. Zasadniczą prawdą – według Koranu – jest wyznanie wiary „w to, co nam zostało zesłane, i w to, co wam zostało zesłane”. Treścią tego wyznania jest prawda, że „Nasz Bóg i wasz Bóg jest jeden i my jesteśmy Mu całkowicie poddani” (Sura 29,46). Nie należy dodawać Bogu żadnych towarzyszy. Potwierdzenie prawdziwości dawnych pism nie polega na ich dokładnym powtórzeniu, ale na ukazaniu ich ukrytego sensu (*gayb*)⁶⁶, tak by stały się pouczającym przykładem (*ibra*) dla słuchaczy:

⁶⁵ Por. Sura 3,55: „Oto powiedział Bóg: «O Jezusie! Oto Ja powołam ciebie i wyniosę ku Sobie, oczyszczając cię od tych, którzy nie uwierzyli; i umieszczę tych, którzy poszli za tobą, ponad niewiernymi – aż do Dnia Zmartwychwstania. Następnie do Mnie powrócicie i wtedy rozstrzygnę między wami, w czym się różniście»”.

⁶⁶ Sura 11,49: „Oto opowieść o tym [historia Noego], co skryte [*al-gayb*]. Objawiamy ją tobie. Nie znałeś jej ani ty, ani twój lud przedtem. Więc bądź cierpliwy! Zaprawdę, ostateczny rezultat jest dla bogobojnych!” Zob. także cytowaną wcześniej Surę 3,44 na temat Maryi.

W opowiadaniach o nich [dawnych prorokach] jest pouczający przykład [‘*ibra*] dla obdarzonych rozumem. Nie było to opowiadanie, które zostało zmyślane, lecz ono jest potwierdzeniem prawdziwości tego, co było przed nim, i wyjaśnieniem wszystkich rzeczy, i drogą prostą, i miłosierdziem dla ludzi, którzy wierzą. (Sura 12,111)⁶⁷

Ten pouczający przykład zawarty w Koranie ma ogłaszać wiarę w jednego Boga, ostrzegać przed karą dla niewiernych oraz ogłaszać radosną nowinę (Sura 11,2), tym, którzy pójdą drogą prostą wskazaną przez Boga w Jego ostatecznym objawieniu.

Judaizm, chrześcijaństwo i islam różnią się w wielu kwestiach dogmatycznych. Niemniej jednak łączy je wspólna tradycja i wiara w jednego Boga, i ta może stać się podstawą do wzajemnego dialogu.

BIBLIOGRAFIA

- ‘Abdullah Yūsuf ‘Alī: The Meaning of the Holy Qur’an. New Edition with Revised Translation, Commentary and Newly Compiled Comprehensive Index. Beltsville, Maryland: Amana Publications 2008.
- Abdus Sattar Ghauri: The Actual Site of Moriah Or Al-Marwah. http://www.al-mawrid.org/pages/articles_english_detail.php?rid=625&cid=59 [dostęp: 15.03.2013].
- Abdus Sattar Ghawri, Ihsanur Rahman Ghauri: The Only Son Offered for Sacrifice, Isaac Or Ishmael. http://books.google.pl/books?id=F1_lexmczwoC&pg=PA115&lpg=PA115&dq=moriah+and+marwah&source=bl&ots=yfgvKVvxgu&sig=iAkL5RO2Ra5ui4ig7imzuulVSUM&hl=en&sa=X&ei=cgGxT8WcLOHP4QSB1dnaCQ&ved=0CFsQ6AEwAw#v=onepage&q=moriah%20and%20marwah&f=false [dostęp: 15.03.2013].
- Apokryfy Nowego Testamentu. Ewangelie apokryficzne. Cz. 1 i 2. Red. M. Starowieyski. Kraków: Wydawnictwo WAM 2006.
- Babylonian Talmud: Tractate ‘Abodah Zarah. http://halakhah.com/zarah/zarah_2.html [dostęp: 15.03.2013].
- Babylonian Talmud: Tractate Sanhedrin. http://www.come-and-hear.com/sanhedrin/sanhedrin_110.html [dostęp: 16.03.2013].
- Bar-Asher M.: Abel et Caïn. W: Dictionnaire du Coran. Sous la direction de Mohammad Ali Amir-Moezzi. Paris: Robert Lafont 2007 s. 7-8.
- Isrâ’iliyyât. W: Dictionnaire du Coran. Sous la direction de Mohammad Ali Amir-Moezzi. Paris: Robert Lafont 2007 s. 430-432.
- Buhl F.: Tahriḥ. W: First Encyclopedia of Islam 1913-1936. Leiden–New York–Köln: E.J. Brill 1993 – vol. VII s. 618-619.
- Charteris J.: Parallelism Between the Qur’an and Judeo-Christian Scriptures. http://wikiislam.net/wiki/Parallelism_Between_the_Qur%27an_and_Judeo-Christian_Scriptures [dostęp: 10.03.2013].

⁶⁷ Zob. także Surę 79,26 na temat historii Mojżesza i faraona: „Zaprawdę, w tym jest przykład pouczający [‘*ibra*] dla tego, kto jest bogoboyny”.

- De Smet D.: Gens du livre. W: Dictionnaire du Coran. Sous la direction de Mohammad Ali Amir-Moezzi. Paris: Robert Lafont 2007 s. 367-369.
- Ginzberg L.: The Legends of the Jews. Adam. Philadelphia: The Jewish Publication Society of America 1913.
- Gobillot G.: Pacte prééternel. W: Dictionnaire du Coran. Sous la direction de Mohammad Ali Amir-Moezzi. Paris: Robert Lafont 2007 s. 627-631.
- Gobillot G.: Sabéens. W: Dictionnaire du Coran. Sous la direction de Mohammad Ali Amir-Moezzi. Paris: Robert Lafont 2007 s. 777-778.
- Goldziher I.: Ahl al-kitāb. W: First Encyclopedia of Islam 1913-1936. Leiden–New York–Köln: E.J. Brill 1993 – vol. I s. 184-185.
- Guiraud M.: Adam. W: Dictionnaire du Coran. Sous la direction de Mohammad Ali Amir-Moezzi. Paris: Robert Lafont 2007 s. 22-26.
- Hadith Collection. <http://www.hadithcollection.com/> [dostęp: 10.03.2013].
- Koran. Przeł. J. Bielawski. Warszawa: PIW 1986.
- Kościelniak K.: Złe duchy w Biblii i Koranie: wpływ demonologii biblijnej na koraniczne koncepcje szatana w kontekście oddziaływań religii starożytnych. Kraków: Wydawnictwo UNUM 1999.
- Lory P.: Abraham. W: Dictionnaire du Coran. Sous la direction de Mohammad Ali Amir-Moezzi. Paris: Robert Lafont 2007 s. 9-14.
- M.S.M. Saifullah, Muhammad Ghoniem, Abu Hudhayfah & Khalid al-Khazraji: On The Transmitters Of Isra'iliyyat (Judeo-Christian Material). <http://www.islamic-awareness.org/Hadith/Ulum/israel.html> [dostęp: 12.03.2012].
- Maszkowski R.: Obraz Jezusa w Koranie i wczesnej tradycji muzułmańskiej na podstawie literatury niemieckojęzycznej. Lublin: Polihymnia 2009.
- Mattson I.: The Story of the Qur'an. Its History and Place in Muslim Life. Oxford: Blackwell Publishing 2008.
- Mishnah Sanhedrin. http://en.wikisource.org/wiki/Mishnah/Seder_Nezikin/Tractate_Sanhedrin/Chapter_4/5 [dostęp: 14.03.2013].
- Muhammad Mustafa al-Azami: The History of the Qur'anic text: From Revelation to Compilation: A Comparative Study with the Old and New Testaments. Leicester: UK Islamic Academy 2003.
- Nosowski J.: Teologia Koranu. Wykład systematyczny. Warszawa: ATK 1970.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia. Poznań: Wydawnictwo Pallottinum 2002.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Red. M. Peter (Stary Testament), M. Wolniewicz (Nowy Testament). Poznań: Księgarnia Św. Wojciecha 2003.
- Powszechna Encyklopedia Filozofii. T. 7. Red. A. Maryniarczyk. Lublin: Polskie Towarzystwo Świętego Tomasza z Akwinu 2006.
- Rippin A.: Western scholarship and the Qur'ān. W: J.D. McAuliffe. The Cambridge companion to the Qur'ān. Cambridge: University Press 2006 s. 235-251.
- Rubinkiewicz R.: Apokryfy Starego Testamentu. Warszawa: Vocatio 1999.
- Sam Shamoun: The Crucifixion of Christ. A Christian Critique of the Quran. <http://www.answering-islam.org/Shamoun/crucifixion.htm> [dostęp: 17.03.2013].
- Sayyid Abul Ala Maududi: Tafhim al-Qur'an - The Meaning of the Qur'an. <http://www.searchtruth.com/tafsir/tafsir.php> [dostęp: 10.03.2013].
- Skowron-Nalborczyk A., Grodz S.: Jednakowe słowo dla nas i dla was. List 138 uczonych i zwierzchników muzułmańskich do przywódców chrześcijaństwa. „Więź” 591:2008 z. 1 s. 31-54.
- Sunna.com. <http://sunnah.com> [dostęp: 10.03.2013].

- Szram M.: Nestoriusz. W: Powszechna Encyklopedia Filozofii. T. 7. Red. A. Maryniarczyk. Lublin: Polskie Towarzystwo Świętego Tomasza z Akwinu 2006 s. 580-582.
- Tafsīr ibn Kaṭīr. <http://www.qtafsir.com> [dostęp: 15.03.2013].
- The Book of Adam. <http://www.pseudepigrapha.com/pseudepigrapha/TheBookOfAdam.htm> nr 14 [dostęp: 13.03.2013].
- The Tafsirs. <http://www.altafsir.com> [dostęp: 10.03.2013].
- Thorne Th.: The Legend of Abraham's Father. http://www.feelingoutstanding.com/Legend_Abraham.html [dostęp: 14.03.2013].
- Urvoy M.-T.: Inimitabilit'e du Coran. W: Dictionnaire du Coran. Sous la direction de Mohammad Ali Amir-Moezzi. Paris: Robert Lafont 2007 s. 419-420.
- Zilio-Grandi I.: Satan. W: Dictionnaire du Coran. Sous la direction de Mohammad Ali Amir-Moezzi. Paris: Robert Lafont 2007 s. 790-793.

THE QUR'AN AND THE RELIGIOUS TRADITIONS OF THE "PEOPLE OF THE BOOK"

Summary

A comparative study of the Qur'an proves a similarity in its contents with the earlier religious texts of the "People of the Book", that means the Jews and the Christians. An analysis of these parallelisms shows also some differences between them and does not allow to consider the Qur'an as a simple compilation of earlier Scriptures. Muslims recognize that one Word of God is revealed in them by stages in different periods of humanity. God's truth contained in them has been corrupted, so that a new and perfect revelation was necessary, that of the Qur'an, to purify the previous Scriptures from falsehood. The belief in one God is the truth uniting all the revelations. No partners should be set up with Him, but everyone must bow to His Will. The purpose of the Qur'an is to show the hidden meaning of the ancient Scriptures, so that they become an instructive example for "men endowed with understanding". It is the belief in one God, the warning of punishment for the disbelievers and the announcement of the good news to the followers of the right path indicated by God in His final revelation.

Summarized by Krzysztof Modras OP

Słowa kluczowe: apokryfy, chrześcijaństwo, islam, judaizm, Koran, ludzie Księgi, religia, tradycja.

Key words: Apocrypha, Christianity, Islam, Judaism, the Qur'an, the People of the Book, religion, tradition.